

УДК 336:336.7(477)

Коваленко В.В.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯД ЗА КРЕДИТНИМИ УСТАНОВАМИ

У статті розглянуто систему регулювання та нагляду за кредитними установами в Україні. Проаналізовано сучасний стан та особливості функціонування кредитних установ. Визначено основні проблеми розвитку системи регулювання та нагляду за кредитними установами та напрями її удосконалення.

Ключові слова: регулювання, нагляд, кредитні установи, фінансові установи, банки, фінансовий ринок, макропруденційна політика.

В статье рассмотрена система регулирования и надзора за кредитными учреждениями в Украине. Проанализировано современное состояние и особенности функционирования кредитных учреждений. Определены основные проблемы развития системы регулирования и надзора за кредитными учреждениями и направления ее совершенствования.

Ключевые слова: регулирование, надзор, кредитные учреждения, финансовые учреждения, банки, финансовый рынок, макропруденциальная политика.

The article deals with the system of regulation and supervision of credit institutions in Ukraine. The present state and features of the functioning of credit institutions are analyzed. The main problems of the development of the system of regulation and supervision of credit institutions and directions of its improvement are determined.

Keywords: *regulation, supervision, credit institutions, financial institutions, banks, financial market, macroprudential policy.*

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні процеси впливають на інтернаціоналізацію фінансових ринків, що приводить до розвитку двосторонніх та багатосторонніх зав'язків між національними та іноземними регуляторами з метою створення системи міжнародного співробітництва з попередження та нейтралізації системних ризиків, регулювання сегментів фінансового ринку та інвестиційної діяльності.

За роки незалежності України загалом сформовано інституційні засади функціонування фінансового ринку, однак він певною мірою не відповідає міжнародним стандартам, викликам економіки країни [1, с. 286].

Криза довіри до кредитних установ внаслідок їх нездатності виконувати узяті на себе зобов'язання викликає дезорганізацію грошової сфери і зростання соціальної напруженості. Саме з цієї причини кредитні установи повинні перебувати під пильним наглядом спеціально створених для цього органів державного управління.

Сприйняття кредитної установи як суб'єкта фінансового ринку серед пересічних громадян сьогодні відбувається тільки на рівні банків. Проте є велика когорта небанківських установ, які за функціями та принципами діяльності повинні підлягати регулюванню та нагляду за нормативно-правовими нормами банківського законодавства. Тому сьогодні актуалізується питання удосконалення регулювання та нагляду саме за кредитними установами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження вищезазначеної проблематики зробили О. Барановський, Ю. Гармашова, Л. Жердецька, К. Клименко, Ю. Коваленко, В. Левченко, В. Міщенко, С. Науменкова, Г. Терещенко та багато інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових публікацій із питань регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами, залишається проблема формування рівноважної системи державного регулювання за кредитними установами.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – аналіз чинної системи регулювання та нагляду за кредитними установами та визначення ключових напрямів її реформування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій фінансовій системі ринок небанківських фінансових послуг є одним із найефективніших механізмів залучення, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, значення якого зростає. Як зазначає К. Клименко, «перспективи розвитку цього ринку визначаються ефективністю державної регуляторної політики, функціональністю нормативно-правових актів, спрямованих на створення дієвого механізму державного регулювання та нагляду, зниженням витрат діяльності фінансових установ, спричинених надлишковим і неефективним державним регулюванням, забезпеченням конкуренції на фінансовому ринку, запобіганням діяльності недобросовісних компаній, скоординованістю із сучасними процесами реформування економіки України» [2, с. 99].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», кредитна установа – це фінансова установа, яка відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик [3]. Виходячи із цього визначення, до кредитних установ, окрім банків, слід віднести кредитні спілки, фінансові компанії та ломбарди.

Структура ринку фінансових послуг за суб'єктами подана на рисунку 1. Авторка статті доводить необхідність зміни парадигми регулювання банківського та небанківського кредитного сектору через надання НБУ повноважень із нагляду за кредитними установами.

Основними передумовами реформування системи регулювання та нагляду за кредитними установами є захист інтересів споживачів фінансових послуг, запобігання неплатоспроможності та забезпечення їх фінансової стійкості через застосування відповідних коригувальних заходів шляхом: виявлення підвищених ризиків у діяльності; контролю за пла-

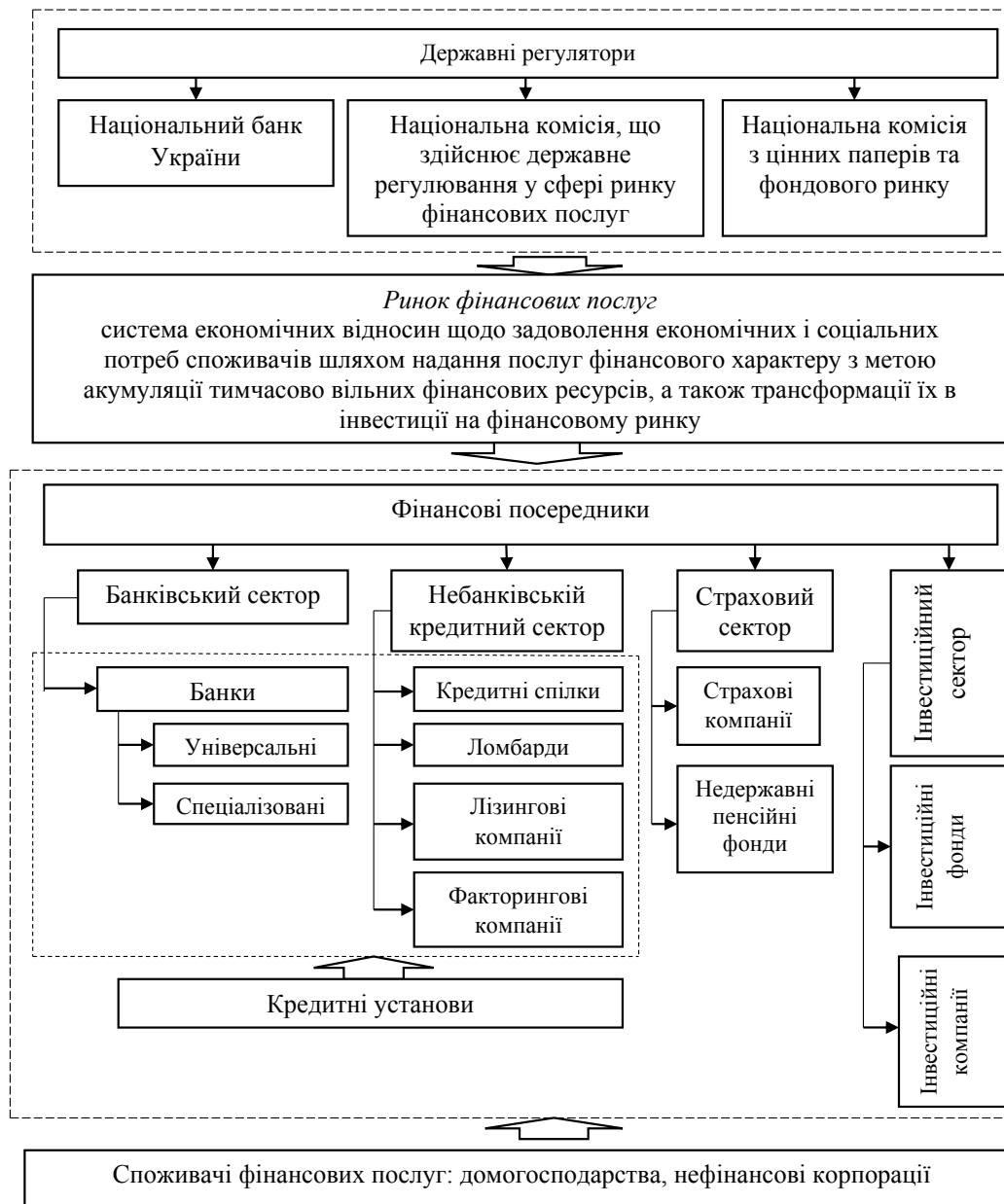

Рис. 1. Структури ринку фінансових послуг за суб'єктами

Джерело: систематизовано автором з використанням джерел [1, с. 288; 4, с. 85–87; 5; 6, с. 146]

тоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю; мінімізації випадків банкрутства та системної кризи; прогнозування майбутніх фінансових результатів на основі звітів поточного періоду. Слід відмітити, що найбільш активна роль на фінансовому ринку серед кредитних установ належить банкам, основні показники діяльності яких наведено у таблиці 1.

Як свідчать дані таблиці 1, у діяльності банків України спостерігається тенденція до виходу із кризового стану. За кількості банків 82 одиниці станом на 01.07.2018 р., яка майже у двічі скоротилася порівняно з 2012 роком, вони вийшли на позитивний фінансовий результат.

Усі аналізовані показники мають тенденцію до зростання. Як негативний момент слід відзначити зростання частки простроченої заборгованості за наданими кредитами. Але цьому є пояснення: наростають темпи заборгованості за кредитами, наданими до 2014 р. в АР Крим та на території Донбасу.

Сьогодні зберігаються необхідні передумови для поступового відновлення банківського сектору та кредитування. Продовження економічного зростання, контрольована інфляція та помірна волатильність обмінного курсу сприяють зростанню попиту населення та бізнесу на банківські послуги.

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України за період 2012–2018* рр.

Показники	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Кількість діючих банків, од.	176	180	163	117	96	82	82
Кредити надані, млрд грн.	815,3	911,4	1006,4	965,1	985,6	1036,7	1077,9
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	8,9	7,7	13,5	22,1	30,5	54,4	55,68
Вкладення в цінні папери, млрд грн.	96,3	138,3	168,9	198,8	332,3	425,8	465,9
Резерви за активними операціями банків, млрд грн.	141,3	131,3	204,9	321,3	484,4	511,1	566,2
Зобов'язання банків, млрд грн.	957,9	1085,5	1168,8	1150,7	1132,5	1172,7	1169,5
з них:							
Кошти суб'єктів господарювання, млрд грн.	202,6	234,9	261,4	317,6	369,9	403,9	397,8
Кошти фізичних осіб, млрд грн.	364,0	433,7	416,4	389,1	437,2	478,1	490,6
Результат діяльності, млрд грн.	4,9	1,4	-53,0	-66,6	-159,4	-25,9	9,8

2018* – станом на 01.07.2018 р.

Джерело: складено автором за матеріалами [7]

Таблиця 2

Основні показники діяльності небанківських кредитних установ за період 2012–2018* рр.

Показники	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Кредитні спілки						
Кількість кредитних спілок, од.	624	589	589	462	378	372
Кількість членів КС, тис. осіб	981	911	752	643	564,1	498,2
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках, тис. осіб	40,3	35,8	26,8	41,1	21,7	21,1
Кількість членів КС, які мають діючі кредитні договори, тис. осіб	233,6	214,5	169,9	148,6	134,3	127,8
Загальні активи, млн. грн.	2 599	2 598	2 193	2 033	2169,8	2 304,3
Фінансові компанії та лізингодавці						
Кількість зареєстрованих фінансових компаній, од.	377	415	571	650	677	878
Надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів, млн грн.	44620	51152	58282	110420	269416	12581
Надання порук (поручительств), млн грн.	2556	52,0	88,3	524	5455	3497
Вартість укладених договорів фінансового лізингу фінансовими компаніями, млн грн.	211,2	257,4	20,2	67,3	153,4	19,5
Факторинг, млн грн.	10040	23526	16556	16876	31363	14014
Активи фінансових компаній, млн. грн.	39781	51265	64960	67704	107534	103149
Ломбарди						
Кількість ломбардів, од.	479	477	482	456	415	390
Сума наданих фінансових кредитів під заставу (млн грн.)	8368	8411	12460	16718	16389	8224
Сума погашених фінансових кредитів (млн грн.)	8348	8202	12155	16415	16396	7974
Активи по балансу (млн грн.)	1519	1710	2219	3318	3764	3 911

Джерело: складено автором з використанням матеріалів [9]

В Україні встановлена банкоцентрична модель, що визначається найбільшою питомою вагою активних операцій банків на фінансовому ринку, довгостроковим кредитуванням банківськими структурами та пріоритетністю розвитку банків як фінансових посередників. Загальна характеристика діяльності небанківських фінансових установ подана у таблиці 2.

Регулювання кредитних установ, окрім банків, сьогодні знаходиться під юрисдикцією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг. Законодавчі та нормативні акти, що регулюють їхню діяльність, окрім Законів України «Про споживче кредитування» та «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів,

Таблиця 3

Законодавство, що регулює діяльність кредитних установ

№ пор.	Нормативно правовий акт	Вихідні дані
1.	Закон України «Про споживче кредитування»	№ 1734-VIII від 15.11.2016 http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1734-19
2.	Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності»	№ 222-VIII від 02.03.2015 http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19
3.	Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»	№ 1702 від 14.10.2014 http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page
4.	Закон України «Про адміністративні послуги»	№ 5203-VI від 06.09.2012 http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5203-17/page
5.	Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»	№ 877-V від 05.04.2007 http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16
6.	Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»	№ 2664-III від 12.07.2001 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14
7.	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку подання фінансової звітності»	№ 419 від 28.02.2000 http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF
8.	Закон України «Про захист прав споживачів»	№ 1023-XII від 12.05.1991 http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1023-12

Джерело: складено автором

Таблиця 4

Інституційні моделі регулювання фінансового ринку та нагляду за ним для реалізації макропруденційної політики

Модель	Переваги та недоліки
Модель 1. Статус «макропруденційного агента» закріплено за центральним банком, правління якого наділено повноваженнями приймати рішення з макропруденційних питань (Чехія).	Не потребує реорганізації структур регулювання фінансового сектору та нагляду за ним. Є успішним доповненням функцій центрального банку, в якому зосереджено мікропруденційний нагляд за фінансовим сектором загалом.
Модель 2. Статус «макропруденційного агента» закріплено за спеціальним комітетом, який входить до складу центрального банку (Великобританія).	Виключає ризик дублювання мандатів для структур, які приймають рішення щодо макропруденційної політики, а також передбачає участь окремих наглядових органів і зовнішніх експертів у прийнятті рішень комітетом. Сприяє підвищенню рівня прозорості макропруденційної політики.
Модель 3. Статус «макропруденційного агента» закріплено за комітетом, який знаходиться за межами центрального банку, а центральний банк співробітничав з макропруденційним комітетом (Австралія, Франція, США).	Посилює роль міністерства фінансів, що може бути корисним за необхідності внесення змін у законодавство з метою розширення набору макропруденційних інструментів. Однак це містить також ризики проциклічності та неоперативності, а також може спровокувати втрату незалежності установ, які беруть участь у розробленні та реалізації макропруденційної політики (центрального банку та інших органів регулювання фінансового сектору та нагляду за ним).
Модель 4. (Перехідна). Статус «макропруденційного агента» чітко не визначено. Зазвичай його функції виконує міністерство фінансів, яке з окремих питань взаємодіє з центральним банком (країни, що розвиваються).	Міністерство фінансів зосереджує свою увагу на управлінні дефіцитом бюджету і державним боргом. Рівень координації бюджетної та монетарної політики низький. Висока ймовірність виникнення системних ризиків, банківських та валютних криз.

Джерело: [9; 10]

одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», взагалі не збалансовані з банківським законодавством (табл. 3).

У таких умовах необхідне створення єдиного правового поля регулювання та нагляду за кредитними установами. Для вирішення поставленого завдання доцільною є подальша реаліза-

ція концепції макропруденційного регулювання та нагляду в Україні.

Аналіз світової практики дав можливість виокремлення чотирьох моделей інституційного механізму регулювання фінансового ринку та нагляду за ним, які характеризують умови реалізації макропруденційної політики (табл. 4).

Проведений аналіз засвідчив, що інституційний механізм регулювання фінансового ринку та нагляду за ним, що здійснюється відповідно до другої моделі та запроваджений у Великобританії, дає змогу забезпечити разом з іншими перевагами реалізацію головної умови, а саме розроблення та реалізацію монетарної та макропруденційної політики, а також мікропруденційного регулювання та нагляду «під одним дахом». Саме у Великобританії процес регулювання фінансового ринку характеризується високим рівнем прозорості та має неформальний характер завдяки створенню ефективної системи постійної взаємодії регуляторів з представниками ринку та запровадженню персонального підходу до діяльності кожної кредитної установи [10, с. 95].

В Україні для реалізації макропруденційної політики при НБУ створено Раду з фінансової стабільності, до складу якої входять представники НБУ, Мінфіну, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг і ФГВФО. Ключовими завданнями Ради є: обмін

даними, виявлення та моніторинг системних ризиків; рекомендації для усунення або зменшення впливу системних ризиків; узгодження упереджувальних заходів та заходів швидкого реагування в умовах нестабільності або фінансової кризи; узгодження системи внутрішніх і зовнішніх комунікацій під час виникнення кризових ситуацій у фінансовому секторі. Але всі рішення Ради мають рекомендаційний характер. При цьому НКЦПФР та Нацкомфінпослуг, попри зацікавленість у збереженні фінансової стабільності та певні повноваження, не мають юридично закріпленого мандата на забезпечення фінансової стабільності. Отже, формально їхній вплив на фінансову стабільність обмежено участю в Раді з фінансової стабільності.

Автор статті у науковій праці [1] доводить необхідність запровадження в Україні моделі регулювання та нагляду за кредитними установами на основі «двох вершин» (рис. 2).

Для реалізації цієї моделі необхідне прийняття Закону України «Про консолідацію на-

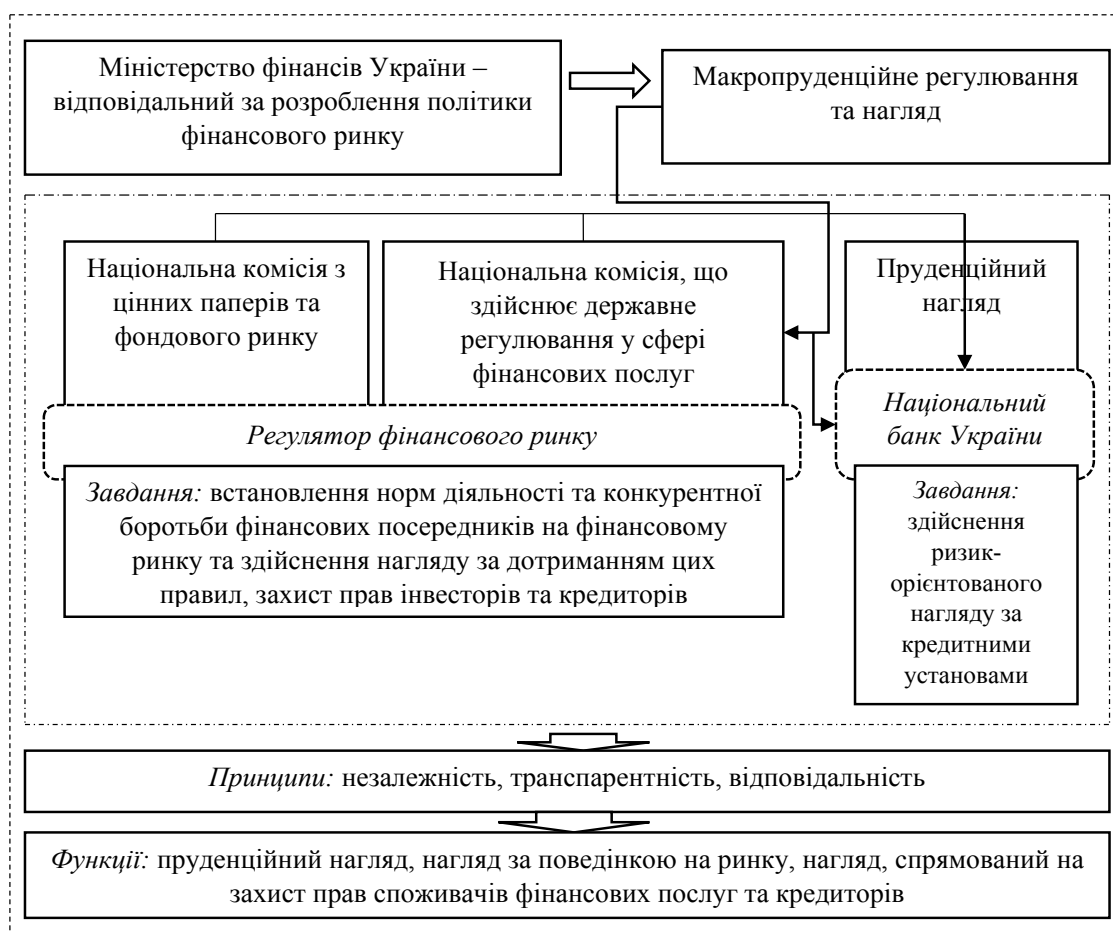

Рис. 2. Інфраструктура регулювання та нагляду за кредитними установами на основі моделі «двох вершин»

Джерело: розробка автора

гляду у фінансовому секторі та перерозподіл функцій Нацкомфінпослуг». Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг було зареєстровано 20.07.2015 р. за № 2413 а, але поки що він не прийнятий Верховною Радою України. Згідно із законопроектом, нагляд та регулювання ринку страхових, лізингових та факторінгових компаній, кредитних спілок, бюро кредитних історій, ломбардів та інших фінансових компаній перейде до НБУ. До НКЦПФР перейде регулювання недержавних пенсійних фондів та фондів фінансування будівництва і фондів операцій із нерухомістю.

Такий розподіл сприятиме більшій прозорості державного регулювання фінансового ринку та оптимізації регуляторного впливу на його учасників. Регулювання наблизиться до стандартів, що діють у банківському секторі, з урахуванням найкращих міжнародних практик.

Висновки. Необхідна зміна моделі регулювання та нагляду за кредитними установами сприяє посиленню ролі та значення інформації зовнішніх аудиторів; взаємодії органів регулювання в питаннях розроблення дієвої стратегії, політики та інформаційного обміну для забезпечення виконання своїх функцій; побудові внутрішніх систем управління та ризик-менеджменту, взаємовідносин і відносин з органами регулювання та нагляду; інформаційній відкритості і прозорості політики діяльності кредитних установ.

Перехід регулювання кредитних небанківських установ до Національного банку України дасть змогу: скоротити кількість органів державного нагляду за ринком небанківських фінансових послуг; очистити ринок від недобросовісних гравців; запровадити однакові прозорі правила гри; стимулювати інтенсивний розвиток цього ринку; збільшити інвестиційну привабливість кредитних небанківських установ; знизити вартість надання фінансових послуг споживачам; збільшити захищеність користувачів фінансових послуг.

Бібліографічний список:

1. Коваленко В.В. Фінансовий ринок України: сутнісний та функціональний аспекти. Економічний форум. 2017. № 2. С. 286–295.
2. Клименко К.В., Колосов І.П. Напрями реформування державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг в Україні. На-

- укові праці НДФІ. 2017. № 2 (79). С. 97–117.
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг закон України, прийнятий Верховною Радою України від 12.07.2001 № 2664-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. (дата звернення 22.09.2018).
4. Школьник І.О., Семенов А.Ю. Взаємодія інститутів фінансового посередництва з реальним сектором економіки. Фінанси України. 2011. № 1. С. 83–93.
5. Левченко В.П. Ринок небанківських фінансових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2017. 430 с.
6. Коваленко В.В. Оцінювання надійності функціонування банківських та небанківських фінансових установ. Інфраструктура ринку. 2017. Вип. 8. С. 145–152.
7. Основні показники діяльності банків України URL: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593. (дата звернення 24.09.2018).
8. Огляд ринків URL: <http://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>. (дата звернення 24.09.2018).
10. Науменкова С.В. Зарубіжний досвід організації систем регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ. Фінанси України. 2009. № 12. С. 20–27.
11. Міщенко В.І., Холодилова А.О. Інституційні засади макропруденційного регулювання фінансового сектору Великобританії та нагляду за ним. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 18. Ч. 2. С. 95–99.

References:

1. Kovalenko, V. V. (2017), Finansovyi rynek Ukrainy: sutnisnyi ta funktsionalnyi aspekty [Financial market of Ukraine: essential and functional aspects], Economic forum, no.2, pp. 286–295.
2. Klymenko, K.V. and Kolosov, I.P. (2017), Napriamy reformuvannya derzhavnoho rehuliuвання rynku nebankivskykh finansovykh posluh v Ukraini [Areas of reform of the state regulation of the non-bank financial services market in Ukraine], Scientific works of NDFI, no. 2 (79), pp. 97–117.
3. Official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2001), “Financial services and State regulation of financial services markets act of Ukraine”, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. (Accessed 22 September 2018).
4. Shkolnyk, I.O. and Semenov, A.Yu. (2011), Vzaiemodiia instytutiv finansovoho poserednytstva z realnym sektorom ekonomiky [Interaction of financial intermediation institutions with the real sector of the economy], Finance of Ukraine no. 1, pp. 83 – 93.

5. Levchenko, V. P. (2017) Rynok nebankivskykh finansovykh posluh Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Market of non-bank financial services of Ukraine: theory, methodology, practice], Ternopil, Osadtsa Yu.V., Ukraine.
6. Kovalenko, V.V. (2017), Otsiniuvannia nadiinosti funktsionuvannia bankivskykh ta nebankivskykh finansovykh ustanov [Estimation of reliability of functioning of banking and non-bank financial institutions]. Market infrastructure, Vol. 8., pp. 145–152.
7. Official site of National Bank of Ukraine (2018), “Main indicators of activity of Ukrainian banks”, available at: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593. (Accessed 24 September 2018).
8. 34661442&cat_id=34798593. (Accessed 24 September 2018).
9. Official site of National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets (2018), “Market overview”, available at: <http://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>. (Accessed 24 September 2018).
10. Naumenkova, S.V. (2009), Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii system rehuliuвання y nahliadu za diialnistiu finansovykh ustanov [Foreign experience in the organization of systems for regulating and supervising the activities of financial institutions], Finance of Ukraine, no. 12, pp. 20–27.
11. Mishchenko, V.I. and Kholodylova, A.O. (2018), Instytutsiini zasady makroprudentsiinoho rehuliuвання finansovoho sektoru Velykobrytanii ta nahliadu za nym [Institutional Principles of Macroprudential Regulation and Supervision of the UK Financial Sector], Scientific herald of Uzhgorod National University, Vol. 18, P. 2, pp. 95–99.

Kovalenko V.V.

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at Department of Banking,
Odessa National Economic University

REGULATION AND SUPERVISION OF CREDIT INSTITUTIONS

The article carries out the comparative analysis of the modern system of regulation and supervision of credit institutions in Ukraine. The aim of the paper is to analyse the current system of regulation and supervision of credit institutions and identify key areas for its reform.

The structure of the domestic financial market by the subjects is determined: state regulators, financial intermediaries (banking sector, non-bank credit sector, insurance sector, investment sector).

The author of the article proves the necessity of changing the paradigm of regulation of the banking and non-bank credit sector through the provision of NBU powers to oversee credit institutions.

The factors that affect the level for reforming the regulatory and supervisory system of credit institutions are determined. The author of the article referred to them: the protection of the interests of financial services consumers; the prevention of insolvency and ensuring their financial sustainability through the application of appropriate corrective measures by: identifying the increased risks in the activity; control over solvency, liquidity, and profitability; minimizing bankruptcy and systemic crises; forecasting of future financial results based on reports of the current period.

It is concluded that the main directions for reforming the system of regulation and supervision of credit institutions should be the introduction of the macroprudential policy.

The author of the article concludes that the transition of regulation of non-bank credit institutions to the National Bank of Ukraine will allow: reducing the number of state supervision bodies in the market for non-bank financial services; clearing the market from unscrupulous players; introducing the same clear rules of the game; stimulating the intensive development of this market; increasing the investment attractiveness of non-bank credit institutions; reducing the cost of providing financial services to consumers; increasing the security of users of financial services.